

Ewelina Ćwiek
(Archiwum Państwowe w Lublinie)

Zbiory fotografii Archiwów Komitetów Wojewódzkich Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – aspekty historyczne i metodyczne

ABSTRAKT: Celem artykułu było scharakteryzowanie na różnych płaszczyznach i ukazanie walorów poznawczych fotografii, pochodzących z byłego Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie, z uwzględnieniem kontekstu powstania tego zbioru. Owe fotografie to zarówno przedmiot moich analiz, jak i po części – wraz z niepublikowanymi normatywami dla archiwów partyjnych z Archiwum Akt Nowych w Warszawie i Archiwum Państwowego w Lublinie – baza źródłowa tej pracy. Część pierwsza pracy dotyczy zagadnień ogólnoteoretycznych, związanych z fotografią, problemów z jej opracowaniem oraz kwestii metodycznych. Część druga to głównie metodyka postępowania z fotografiami znajdującymi się w archiwach KW PZPR, działalność tych archiwów, sposób gromadzenia przez nie materiałów ikonograficznych oraz problematyka ich opracowania w czasach, gdy istniały AKW PZPR. Ostatnia część to rodzaj wstępu do przewodnika po zbiorze fotografii AKW PZPR w Lublinie, stanowiącego charakterystykę tegoż zbioru.

SŁOWA KLUCZOWE: metoda opracowania, fotografia, archiwum, Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie, partia robotnicza.

Celem artykułu było zebranie informacji, dotyczących zbiorów fotograficznych, poczynając od archiwów podworskich, a kończąc na przepisach aktualnie obowiązujących w archiwach państwowych i zasadach postępowania z nimi oraz

scharakteryzowanie i ukazanie walorów poznawczych zdjęć pochodzących z Archiwum KW PZPR w Lublinie.

W archiwach oprócz dokumentacji aktowej przechowywane są również archiwalia ikonograficzne, z których najpowszechniejsze są fotografie. Zgodnie z Zarządzeniem nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 czerwca 1969 r. w sprawie archiwalnego opracowywania zasobu fotografii, zasób fotografii to nie tylko zespoły fotografii powstałe w wyniku działalności instytucji specjalnie powołanych do tych celów, również te, stanowiące integralną część zespołu aktowego, ale także zdjęcia, które tworzą kolekcje o różnym pochodzeniu. Do celów niniejszej pracy pojęcie fotografii będzie jedną z najbardziej przydatnych definicji. Słowniczek ważniejszych terminów kancelaryjnych i archiwalnych Z. Postuły określa fotografie jako dokumentację audiowizualną, czyli taką, która jest utrwalona na nośniku mechanicznym. „Pod pojęciem fotografii rozumieć należy wszelkie statyczne formy fotograficznego zapisu obrazu niezależnie od techniki wykonania. Reprodukcje zabezpieczające innych rodzajów materiałów archiwalnych (np. akt dokumentacji kartograficznej, technicznej, pieczęci) w formie mikrofilmu lub fotokopii nie wchodzi w skład zasobu fotografii”¹.

Archiwa Państwowe zostały zobowiązane do gromadzenia dokumentacji ikonograficznej w 1983 r. „(...) materiałami archiwalnymi są wszelkiego rodzaju akta i dokumenty, korespondencja, dokumentacja finansowa, techniczna i statystyczna, mapy i plany, fotografie, filmy i mikrofilmy, nagrania dźwiękowe i wideofonowe oraz inna dokumentacja bez względu na sposób jej wytwarzania, mająca znaczenie jako źródło informacji o wartości historycznej(...)”². Z opracowania za rok 2002³ wynika, że dokumentacja fotograficzna zgromadzona w polskich archiwach państwowych liczy 14 457 548 j. inw., co stanowiło 93,17% całego zasobu dokumentacji nieaktowej. Warto również podać, że zasób archiwów państwowych, do których należało 29 archiwów terenowych z oddziałami zamiejscowymi oraz 3 archiwa centralne: Archiwum Akt Nowych, Archiwum Główne Akt Dawnych i Archiwum Dokumentacji Mechanicznej liczył

¹ Załącznik do Decyzji nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dn. 24 kwietnia 2006 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowywania fotografii w archiwach państwowych, rozdz. II, pkt 2, s. 2.

² Ustawa z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, DzU nr 38, poz. 173, 1983.

³ M. Jabłońska, *Co stanowi jednostkę inwentarzową? Przyczynek do analizy wielkości zasobu fotograficznego w polskich archiwach państwowych*, „Archiwista Polski”, t. 37, 2005, nr 1, s. 32–34.

33 254 798 j. inw. Na chwilę obecną Narodowe Archiwum Cyfrowe, utworzone w 1955 r. jako Archiwum Dokumentacji Mechanicznej, liczy ponad 15 mln zdjęć od lat 40. XIX w. do czasów współczesnych. W 2001 r. było to 14 mln fotografii, stanowiących 13 759 398 j. inw.⁴ Koncentrując się na jednostce inwentarzowej *Polski słownik archiwalny* określa ten termin następująco: „materiały archiwalne określonego zespołu (zbioru) archiwalnego, stanowiące jedną pozycję w inwentarzu zespołu (zbioru) archiwalnego”⁵. Według Zarządzenia nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 czerwca 1969 r. w sprawie archiwalnego opracowania zasobu fotografii zespół opracowuje się tematami „(...) każdą fotografię (jednostkę fizyczną) indywidualnie lub zbiorczo, jeżeli temat składa się z wielu fotografii. Temat – jest to jedna lub wiele fotografii, połączonych ze sobą elementem chronologicznym, tj. wykonanych w tym samym lub zbliżonym czasie, albo połączonych logicznie, gdy utrwalony na nich obraz przedstawia określone wydarzenie, zjawisko, osobę lub przedmiot. Dla zespołu (zbioru) fotografii temat jest jednostką fizyczną”. Zazwyczaj jednostka inwentarzowa równa jest jednostce fizycznej. Jednak należy zwrócić uwagę na to, że jednostka fizyczna nie zawsze będzie równa jednostce inwentarzowej, ponieważ temat może składać się nawet z kilku fotografii. Nie ulega więc wątpliwości, że jednostka inwentarzowa może stanowić pojedynczą fotografię lub kilka fotografii, co może oznaczać rozbieżności w zasobach poszczególnych archiwów.

Zdając sobie sprawę z ciągle powiększającego się zasobu fotografii nasuwa się pytanie, kiedy i w jaki sposób zasób ten zaczął narastać w archiwach polskich. Koniec XIX w. to okres, w którym zaczęły pojawiać się fotografie. Prekursorami gromadzenia zdjęć były biblioteki. Pierwszymi archiwami, które przejęły zbiory fotografii były archiwa kanadyjskie (od 1880 r.) oraz archiwa niemieckie (np. Archiwum Miejskie w Monachium). Na szerszą skalę fotografie zaczęto gromadzić po zakończeniu I wojny światowej. Najczęściej przedstawiały przebieg działań wojennych. Jeśli chodzi o archiwa polskie, to zdjęcia zaczęły napływać do nich w okresie międzywojennym⁶. Zanim trafiły do archiwów państwowych, znajdowały się w zbiorach prywatnych, które w tamtym okresie cieszyły się znacznym zainteresowaniem. Powodem szczególnego znaczenia archiwaliów prywatnych była słabo rozwinięta sieć archiwów państwowych, będących wtedy pod opieką

⁴ A. Werens, *Zbiory fotograficzne w archiwach polskich*, „Teki Archiwalne”, Seria Nowa, t. 7, 2003, s. 246.

⁵ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 40.

⁶ E. Olender, B. Ratajewska, *Wartościowanie dokumentacji audiowizualnej*, „Scripta Comeniana Lesnensia”, 2008, nr 6, s. 42.

władz zaborczych. Archiwa prywatne, a zwłaszcza rodowe i rodzinno-majątkowe (tzw. akta podworskie) w dużej mierze uległy zniszczeniu i rozproszeniu po I wojnie światowej. W tym okresie archiwistyka mało zajmowała się archiwami prywatnymi⁷. W skład archiwaliów rodzinno-majątkowych wchodziły materiały dotyczące rodziny i rodu, poszczególnych członków rodzin i ich zbiory, materiały prawno-majątkowe oraz administracyjno-gospodarcze. Pod względem formalnym wśród akt podworskich znajdowały się różne dokumenty m.in. pamiętniki, korespondencja oraz fotografie⁸. Koniec II wojny światowej, która przyniosła jeszcze większe straty, sprawił, że archiwa państwowe, po oszacowaniu strat, na masową skalę przystąpiły do segregacji i zabezpieczenia akt rodzinno-majątkowych rodów magnackich i szlacheckich. Reforma rolna i dekret o nacjonalizacji przemysłu spowodowały napływ archiwaliów ziemiańskich do archiwów państwowych. W nowej rzeczywistości prawno-politycznej, rodząca się socjalistyczna Polska pragnęła zachować dokumentację, która ilustrowałaby odbudowę państwa. Ich opracowanie wymagało stworzenia nowej metodyki archiwalnej. Wydana została zatem Instrukcja Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 18 maja 1953 r. w sprawie porządkowania archiwaliów podworskich. Stan badań nad tymi archiwaliami podsumowany został w 1980 r. Fotografie zespołów rodzinno-majątkowych stanowią integralną część zespołu, związaną treściowo z pozostałymi materiałami⁹. W 1983 r. wprowadzono nowe wskazówki metodyczne¹⁰.

Wiele fotografii, pochodzących od osób prywatnych, znajduje się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce, który jest jedną z najważniejszych i niezależnych polskich instytucji naukowo-badawczych. Powstał w Nowym Jorku 4 VII 1943 r. jako emigracyjna kontynuacja Instytutu Badania Najnowszej Historii Polski. Cel, jaki przyświeca tej instytucji, to popularyzacja polskości wśród Polonii i innych zainteresowanych historią Polski. Kolekcje fotograficzne, znajdujące się w Instytucie Józefa Piłsudskiego, to niebywałe źródło wiedzy o historii naszego kraju. Prywatnymi darczyńcami byli m.in. płk Jerzy Zaremba (szef szta-

⁷ B. Ryszewski, *Archiwa i archiwalia prywatne w Polsce – stan badań i postulaty badawcze*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, z. 236, 1991, s. 23.

⁸ H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 112.

⁹ Ibidem, s. 120.

¹⁰ Wskazówki metodyczne do opracowania archiwaliów podworskich, wprowadzone Pismem Okólnym Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych nr 1 z dn. 14 czerwca 1983 r.

bu Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich), senator Edward Kleszczyński oraz Artur Waldo¹¹.

Barbara Kubiczek w „Archeionie” pokrótce zobrazowała naradę w zakresie archiwistyki, dotyczącą materiałów audiowizualnych, w której brała udział¹². Na lata 1977–1980 opracowano plan pracy zespołu, który ustaliłby zakres badań, dotyczących opracowywania materiałów audiowizualnych, przyjmując takie założenia, jak: uwzględnienie (oprócz historycznych) walorów artystyczno-estetycznych, a także opracowanie ankiety informacyjnej dotyczącej tychże materiałów w celach orientacyjnych. W lutym 1979 r. w Poczdamie zorganizowano naradę ekspertów, której podstawę stanowiło sprawozdanie ze stanu oceny fotografii, filmów i nagrań. Polskim delegatem oprócz Barbary Kubiczek był Jan Boniecki. Jej celem było ustalenie zadań badawczych i archiwizacji materiałów audiowizualnych. Zadaniem polskich archiwistów było przygotowanie trybu postępowania przy ocenie fotografii oraz definicji pojęć, dotyczących zagadnień szczegółowych. Jak wynikało z wypowiedzi delegatów, większość problemów w różnych krajach rozwiązywana była podobnie. Różnice istniały głównie w przedmiocie zasad i kryteriów oceny wartości dokumentacji audiowizualnej, a także ich przydatności do badań, w systemach gromadzenia, nadzoru archiwalnego oraz selekcji dokonywanej przez jej twórców. Wynikiem pięcioletnich badań było ustanowienie *Zaleceń (Theoretisch-metodische Grundlagen der Bewertung von Kino-Foto und Phonodokumenten als Archivgut)*, które omawiały istotę i znaczenie materiałów audiowizualnych, teoretyczne podstawy oceny, przy których należało stosować zasadę komunistycznej partyjności, historyczności a także wartości praktycznej oraz historycznej. Nacisk położono na zasadę wszechstronności, kompleksowości i pełności przekazów informacyjnych. W ostatnim dziale zaleceń zajęto się kryteriami naukowymi i czynnikami praktycznymi. Najważniejsze było kryterium treści i społecznego znaczenia wydarzeń i osób.

Mimo iż materiały audiowizualne cieszą się coraz większym zainteresowaniem badaczy, to jak pisze Sandra Tomczak w artykule *Fotografia jako źródło historyczne – rys problemowy*, jej wykorzystywanie w badaniach historycznych jest mniej ważne od dokumentacji aktowej. Problem ten został poruszony już

¹¹ F. Kwiatek, *Kolekcje fotografii Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, „Archiwista Polski”, t. 2, 2009, s. 7–8.

¹² B. Kubiczek, *Prace międzynarodowego zespołu badawczego nad realizacją tematu: Opracowanie naukowych zasad oceny archiwalnej dokumentacji audiowizualnej (fotografii, nagrań i filmów)*, „Archeion”, t. 77, 1984, s. 257–260.

w 1983 r. przez Jolantę Sikorską¹³. Autorka pisze, że zasób fotograficzny, mimo wzrastającego zainteresowania, jest i tak mało znany i co za tym idzie nie w pełni wykorzystywany do badań. Przeszkodą jest brak głównego katalogu wszystkich fotografii, który byłby przydatny w poszukiwaniach danego zespołu. Podsumowując, fotografie bardzo często spotykane są w podręcznikach, książkach, jako ilustracje pewnych wydarzeń, pełniąc również funkcje estetyczne. Rzadko jednak pojawiają się jako źródła podstawowe. Powodem może być przewrót techniczny, jaki dokonał się w XIX w., z którego fotografia nie urosła sobie jeszcze drogi na polu badań historycznych¹⁴.

Mimo specyficznego traktowania fotografii przez historyków, archiwa polskie na szeroką skalę rozciągnęły nad nimi opiekę. Przykładem tego jest utworzenie Archiwum Dokumentacji Mechanicznej (obecnie Narodowe Archiwum Cyfrowe) m.in. w celu gromadzenia i zabezpieczania fotografii. Dużą ilość zdjęć gromadzą także: Archiwum Państwowe w Łodzi i w Poznaniu oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Jak pisze Marlena Jabłońska „zarówno fotografie, jak i filmy mogą stanowić efekt konkretnych zadań, być ich celem albo też narastać mimowolnie jako produkt uboczny określonej działalności”¹⁵. Fotografie, na których zostały uchwycone ważne wydarzenia historyczne są dla badacza bardzo przydatne i interesujące. Przykładem mogą być zdjęcia z okresu I i II wojny światowej, przedstawiające Polaków walczących o Polskę, działalność Legionów i różnych organizacji, a także infrastrukturę polskich miast. Dzięki zdjęciom możemy dowiedzieć się czegoś więcej o tym, jak wyglądało kiedyś życie gospodarcze, kulturalne i polityczne, powojenna Warszawa, polskie wsie, oraz jakie stroje i mundury noszono. Fotografia lepiej niż jakikolwiek dokument aktowy odzwierciedla przeszłość, jest prawdziwym dowodem na to, jak było kiedyś. „Gromadzenie materiałów fotograficznych pozwala wzbogacić bazę źródłową do ilustrowania wydarzeń i otwiera nowe perspektywy badawcze”¹⁶. Fotografia bardzo dobrze oddaje obraz teraźniejszości, utrwalając dany moment na dłużej.

¹³ J. Sikorska, *Cykl publicystyczny. Zbiory fotograficzne w Polsce*, „Archeion”, t. 75, 1983, s. 350–350.

¹⁴ S. Tomczak, *Fotografia jako źródło historyczne, rys problemowy*, „Archiwista Polski”, nr 2, 2013, s. 32.

¹⁵ M. Jabłońska, *Obraz fotograficzny a obraz filmowy – problem opisu archiwalnego*, „Przeгляд Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” (dalej: PA IPN), t. 5, 2012, s. 64.

¹⁶ K. Ślusarski, *Doświadczenia Instytutu Pamięci Narodowej w tworzeniu cyfrowych zbiorów fotograficznych i ich wykorzystywaniu na przykładzie kampanii wrześniowej 1939 r.*, PA IPN, t. 6, 2013, s. 55.

Il. 1. Demonstracja w Berlinie po śmierci Róży Luksemburg, 1919 r.

Zdjęcia oryginalne, które obrazują wydarzenia z czasów II wojny światowej mają największą wartość, np. zdjęcia Antoniego Snawadzkiego, dokumentującego zniszczenia Warszawy we wrześniu 1939 r., przechowywane w Instytucie Pamięci Narodowej, „Fotografie niemieckie z Centralnego Archiwum MSW” lub „Kampania w Grecji, cz II”¹⁷. Dużą wartość mają również kopie zdjęć, pochodzących ze zbiorów prywatnych. Zbiór Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu jest zbiorem, który tworzony był w ścisłym powiązaniu z zadaniami instytucji, w której powstał. Dla badaczy i zainteresowanych historią interesujące mogą być również pierwsze fotografie z wojny krymskiej (1853–1856), które znalazły się w zbiorach pałacu Buckingham, potem ze względu na aktualność dla właściciela i odbiorcy w zbiorach bibliotek i muzeów¹⁸.

Należałoby postawić pytanie skąd wzięło się macosze traktowanie fotografii wśród badaczy, skoro stanowi ona czasami jedyne świadectwo wydarzenia oraz

¹⁷ T. Stempowski, K. Ślusarski, *Wydzielony zbiór fotografii w byłej Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, PA IPN, t. 6, 2013, s. 181.

¹⁸ H. Karczowa, *Rozwój form kancelaryjnych i współczesne rodzaje dokumentów archiwalnych. Dokumentacja wizualna i audialna (filmy, fotografie, nagrania)*, Toruń 1979, s. 56.

jest potwierdzeniem relacji ustnej lub informacji pochodzącej z materiałów aktowych? Jak zauważa Sandra Tomczak, źródła pisane są uznawane przez badaczy za najbardziej wiarygodne oraz przytacza P. Sztompkę (*Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*) „słowa i liczby są najważniejsze, obrazy wizualne – podejrzane”, przez co są tak rzadko wykorzystywane jako samodzielne źródła¹⁹.

Fotografie przechowywane przez archiwa mogą występować jako negatyw lub pozytyw. W Narodowym Archiwum Cyfrowym w zespole nr 4 „Centralna Agencja Fotograficzna (1944–1990)” przechowywanych jest 12 milionów klitek negatywów. Zazwyczaj w archiwach są to jednak odbitki pozytywowe. Wytyczne w sprawie opracowywania zasobu fotograficznego po raz pierwszy zostały ujęte w Zarządzeniu nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 czerwca 1969 r. Wskazówki metodyczne dotyczące opracowywania wprowadziła Decyzja nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 24 kwietnia 2006 r., która została wzbogacona o słowniczek pojęć archiwalnych, dotyczących fotografii oraz wprowadziła zmiany w etapach opracowywania. Całkowicie pominięto etap tworzenia tzw. pomocy wyższego rzędu na rzecz podstawowej pomocy archiwalnej – inwentarza. Ze względu na rozwój techniki zmianie uległa definicja egzemplarza archiwalnego. „Egzemplarzem archiwalnym fotografii trwale związanej z nośnikiem powstałej w wyniku obróbki materiału światłoczułego jest nośnik z pierwotnym zapisem fotograficznym”²⁰. Dla fotografii, które powstały w wyniku zapisu cyfrowego, egzemplarzem takim jest wzorcowy plik danych. Powyższe wskazówki zostały zmienione Zarządzeniem nr 34 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 9 września 2019 w sprawie zasad porządkowania i inwentaryzacji dokumentacji fotograficznej w archiwach państwowych.

O opracowywaniu fotografii piszą Halina Robótka, Bohdan Ryszewski i Andrzej Tomczak w podręczniku *Archiwistyka*. Oceniając zasób fotografii stosuje się trzy podstawowe zasady: historyczności, wielostronności i kompletności ujęcia życia społecznego. Przy ocenie szczegółowej należy kierować się kryterium: ludzi, pochodzenia i właściwości. Stosowanie kryterium treści pozwala na wyłonienie materiałów autentycznych. Kryterium pochodzenia to analiza czasu i miejsca pochodzenia oraz osoby autora, co pozwala na wyodrębnienie

¹⁹ S. Tomczak, *Fotografia jako źródło historyczne – rys problemowy*, „Archiwista Polski”, nr 2, 2013, s. 32.

²⁰ M. Jabłońska, *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy*, Toruń 2011, s. 67.

materiałów wiarygodnych. Fotografie przedstawiające konkretne osoby, wydarzenia wydziela się poprzez kryterium właściwości, skupia się na ocenie materiału, technik sporządzania i stanu zachowania. Przed przystąpieniem do porządkowania fotografii należy zidentyfikować zdjęcia. Tu powinno się kierować rozpoznaniem przynależności zespołowej. Identyfikacja polega na odczytaniu i sprawdzeniu opisu fotografii, a w razie konieczności, uzupełnieniu go. Najlepszą metodą porządkowania jest metoda rzeczowa, która polega na grupowaniu zdjęć według przedmiotów, których dotyczą, czyli tematów, wydarzeń, osób, następnie można układać je chronologicznie, alfabetycznie bądź geograficznie. Jeśli materiały są niezidentyfikowane włącza się je na koniec serii.

Jedną z najważniejszych zasad, obowiązujących przy opracowywaniu materiałów fotograficznych, jest zasada proveniencji i wynikająca z niej zasada niepodzielności zespołu (zbioru) fotograficznego. Dokumentacja fotograficzna w zespołach archiwalnych może być powiązana w sposób fizyczny z innymi materiałami, luźny, bądź połączona ze sobą wzajemnie, np. albumy fotograficzne. Dokumentacja audiowizualna ze względu na swoją atrakcyjność była traktowana odrębnie od powstającej dokumentacji aktowej i nie trafiała do zespołów, których była integralną częścią²¹. Marlena Jabłońska zwraca uwagę na to, jak ważne jest zachowanie relacji między dokumentacją, bowiem fotografia jest uzupełnieniem treści dokumentacji oraz pokazuje jej kontekst. Materiały archiwalne, które wymagają innych warunków przechowywania są rozdzielane fizycznie, ale nie wpływa to na zatarcie relacji i naruszenia zasad proveniencji²². Przedmiotem opracowywania jest każda jednostka fizyczna (fotografia), która wchodzi w skład zasobu fotograficznego. Jeśli fotografie stanowią część zespołu aktowego to pozostawia się je w zespole macierzystym. W skrajnych przypadkach fotografie luźne można wyłączyć z jednostek inwentarzowych i dołączyć na koniec zespołu. W przypadku przyjęcia przez archiwum zbioru częściowo uporządkowanego zachowuje się jego dawny układ bądź nadaje się nowy. Jeśli przyjęty zbiór był nieopracowany to nadaje mu się nowy porządek. Etapy opracowywania wyglądają następująco:

- Rozpoznanie przynależności zespołowej
- Porządkowanie wstępne
- Klasyfikacja

²¹ W. Roman, *Rozproszenie polskiej dokumentacji audiowizualnej a zasady archiwalne*, PA IPN, t. 6, 2013, s. 310.

²² M. Jabłońska, *Obraz fotograficzny a obraz filmowy*, s. 65.

Il. 2. Boełsław Bierut z członkami Biura Politycznego na wystawie z okazji 70. rocznicy urodzin Józefa Stalina, ok. 1948 r.

- Systematyzacja
- Brakowanie
- Inwentaryzacja
- Indeksowanie

Zmianą dokonaną w Decyzji nr 8 NDAP z 2006 r. było wydzielenie pierwszego punktu oraz zastąpienie katalogowania i sporządzania pomocy archiwalnych w jeden, jakim jest *indeksowanie*.

Przynależność zespołową ustala się nie tylko poprzez analizę oznaczeń (np. odciski pieczęci), ale również poprzez sprawdzenie publikacji fotografii. Duplety (maksymalnie 3 egzemplarze) zalecano przechowywać razem z oryginałem. Zamieniono karty zabezpieczające i inwentarzowe w formularze w bazie danych. Czynności, które wykonuje się w ramach porządkowania wstępnego to rozpoznanie zawartości, stanu uporządkowania pomocy ewidencyjnych oraz stanu zachowania zespołu, formowanie jednostek archiwalnych fotografii, opatrzenie ich znakiem własnościowym, ustalenie stanu fizycznego, przeprowadzenie kwerendy, a także przygotowanie projektu układu fotografii w zespole. Kolejnym

krokiem jest klasyfikacja, która polega na podziale fotografii w ramach zespołu (zbioru) na działy, grupy, podgrupy, tematy – na podstawie obrazu i opisu fotografii. W celu uzyskania ostatecznego układu przeprowadza się systematyzację fotografii w obrębie tematów (logiczną lub chronologiczną) oraz systematyzację tematów w grupach i grup w obrębie całego zespołu. Podczas klasyfikacji i systematyzacji wykonuje się również brakowanie fotografii. Brakowane są te, które nie posiadają żadnej wartości dokumentalnej lub stały się nieczytelne wskutek zniszczenia. Obecnie inwentaryzację prowadzi się w Zintegrowanym Systemie Informacji Archiwalnej (ZoSIA), a w przypadku dokumentacji fotograficznej – w formularzu opisu dokumentacji fotograficznej. Opis zawartości opracowuje się na podstawie obrazu i adnotacji na odwrocie fotografii. Na opis składają się: sygnatura, tytuł tłumaczony, data/okres powstania, daty, języki, zawartość, znak teczki, forma zewnętrzna, stan fizyczny, liczba stron, format, sygnatura dawna, forma wewnętrzna, liczba kart udostępniona, stan zmikrofilmowania, uwagi. W trakcie inwentaryzacji poszczególnym jednostkom archiwalnym nadaje się sygnaturę, składającą się z numeru archiwum państwowego, numeru zespołu i numeru jednostki inwentarzowej w obrębie zespołu. Sygnatura umieszczana jest na odwrocie odbitki pozytywowej, na kopercie i w odpowiednim polu inwentarza. Inaczej nadawano sygnaturę w początkowym okresie istnienia Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, a mianowicie stosowano podwójny system sygnowania. Pierwszym członem była sygnatura archiwalna, drugim – numer inwentarzowy w Księdze ewidencyjnej. Sygnatura archiwalna był to zaś kolejny numer fotografii łamany przez numer jednostki ewidencyjnej: „Dok. N. 23/270 – Inw. 4090”, co oznaczało 23 zdjęcie w 270 pozycji ewidencyjnej, wpisane do inwentarza pod numerem 4090. Obecnie używa się tylko numeru ewidencyjnego zdjęcia z Księgi ewidencyjnej²³. W latach siedemdziesiątych Główna Komisja fotografie umieszczone na karcie zabezpieczającej opracowywała w następujący sposób: u góry w lewym rogu umieszczano sygnaturę zdjęcia, liczbę klisz i duplikatów, u góry nad zdjęciem nazwę grupy i podgrupy tematycznej, a u dołu pod zdjęciem podpis i informacje o autorstwie (np. fot. niem., fot. pol.), czas i miejsce wykonania oraz źródło. Główne grupy dzielono na podgrupy – według kryterium terytorialnego. Zdjęcia układano według sygnatur, bez uwzględniania chronologii czy proveniencji²⁴.

²³ T. Stempowski, K. Ślusarski, *Wydzielony zbiór*, s. 176.

²⁴ *Ibidem*, s. 179–180.

Ostatnim krokiem jest indeksowanie, polegające na nadaniu tematowi lub pojedynczemu obrazowi hasła, które ułatwiłyby wyszukiwanie.

Jedną z pomocy, jaką proponują wytyczne metodyczne, jest kartkowy katalog fotografii o rzeczowym układzie, który oparty jest na Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej (UKD), popularnej w bibliotekach. Opis katalogowy jest odzwierciedleniem opisu inwentarzowego, stworzony jest z kart inwentarzowych i odsyłaczowych tychże zespołów. Katalog powinien obejmować cały zasób fotograficzny archiwum. W myśl wytycznych z 1969 r. zalecane jest również sporządzanie skorowidzów i indeksów osobowych oraz geograficznych. W archiwach istnieje jeszcze wiele nieopracowanych zespołów/zbiorów fotograficznych. Formą ich ewidencji są zazwyczaj spisy zdawczo-odbiorcze lub spisy zawartości teczki. Przykładem spisu częściowego, roboczego jest Zbiór fotografii [ikonografii]²⁵ pochodzących z Archiwum KW PZPR w Lublinie.

Według zarządzenia z dnia 9 IX 2019 r. nazwa zespołu archiwalnego powinna być zgodna z nazwą twórcy lub zawierać nazwę twórcy materiałów archiwalnych, a w przypadku zbioru o trudnej do ustalenia proveniencji zbior archiwalny powinien otrzymać nazwę umowną „Zbiór fotografii” z dodaniem sformułowania wskazującego na jego zakres terytorialny, chronologiczny, tematyczny lub inny, np. „Zbiór fotografii z Lublina”²⁶.

W zarządzeniu z 2019 r., które ma zastosowanie do dokumentacji nieopracowanej należy zwrócić uwagę, że pojęcie jednostki inwentarzowej zostało zastąpione pojęciem jednostki archiwalnej.

Przechodząc do zagadnienia związanego z tytułem niniejszego opracowania, czyli archiwa komitetów wojewódzkich PZPR, na początek należy wspomnieć o samej partii. Polska Zjednoczona Partia Robotnicza była komunistyczną partią robotniczą, która przez cały okres istnienia (1948–1990) starała się oddziaływać na wszystkie sfery życia zarówno publicznego, jak i prywatnego obywateli. PZPR uzyskała władzę w sposób niedemokratyczny. Nadzorowała oświatę, gospodarkę, armię i politykę zagraniczną. Oprócz tego starała się dokumentować swoje dzieje. Najwyższa władza skupiona była w Biurze Politycznym Komitetu Centralnego.

²⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Zbiór fotografii [ikonografii] 1913–1989 (dalej: Zbiór fotografii).

²⁶ Zarządzenie nr 34 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 9 września 2019 r. w sprawie zasad porządkowania i inwentaryzacji dokumentacji fotograficznej w archiwach państwowych.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza zajmowała się gromadzeniem wspomnień członków partii, a także relacji z walk partyzanckich Gwardii i Armii Ludowej. Przesyłane były one do Wydziału Propagandy, a następnie do Wydziału Historii Partii. Na mocy uchwały Sekretariatu KC PPR z dn. 13 VII 1946 r. w sprawie przechowywania dokumentów partyjnych i organizacji archiwów powstały instytucje gromadzące archiwalia partyjne. Pracę lubelskiego archiwum datuje się od 25 VII 1946 r.²⁷ Etap powszechnego gromadzenia akt z KW nastąpił na początku lat 50. Zabezpieczano wszystko, co udało się zabezpieczyć. Pierwszymi aktami zgromadzonymi w składnicach były fotografie i prasa robotnicza oraz wspomnienia członków partii komunistycznych. Zgodnie z Dekretem z dn. 29 III 1951 r. o archiwach państwowych sieć archiwalną stanowiły archiwa państwowe centralne z siedzibą w m. st. Warszawa oraz wojewódzkie i powiatowe. Materiały archiwalne partii i stronnictw politycznych Polski Ludowej nie podlegały nadzorowi Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, lecz zarządzane były przez organy partii i stronnictw²⁸. Ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z 14 VII 1983 r. (DzU nr 38, poz. 173) również stanowiła, że dokumentacja wytworzona przez PZPR wchodziła w skład narodowego zasobu archiwalnego, ale nie podlegała nadzorowi państwowej sieci archiwalnej i partie we własnym zakresie gromadziły i udostępniały akta.

Archiwa partii do końca lat 50. miały charakter składnic akt. Składnice, mieszczące się przy KW, które powołane zostały w 1953 r. gromadziły głównie fotografie, prasę robotniczą oraz wspomnienia członków partii komunistycznej, które dotyczyły historii ruchu rewolucyjnego danego terenu²⁹. W swoim zasobie mogły mieć tylko odpisy dokumentów z danego terenu. Jednak już w 1957 r. lubelska składnica akt przy KW PZPR posiadała materiały archiwalne, dokumentujące życie partii od początku jej istnienia do rewolucji październikowej, z międzywojnia, okupacji i okresu po 1948 r. Gromadzono również dokumenty PPR, Polskiej Partii Socjalistycznej, Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici”, Związku Młodzieży Polskiej, akta PZPR, relacje, wspomnienia, ikonografię, prasę partyjną, plakaty polityczne, zbiory dotyczące Armii Ludowej i Gwardii Ludowej,

²⁷ APL, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 171, s. 29.

²⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego.

²⁹ APL, Komitet Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KW PZPR), sygn. 4290, Wyciąg z pisma okólnego z dn. 18.04.1953 r. w sprawie zadań składnic akt KW PZPR.

albumy okolicznościowe oraz akta działaczy partyjnych³⁰. W 1956 r. zostały przejęte przez wydziały propagandy komitetów wojewódzkich i przekształcone w archiwa komitetów wojewódzkich. Zabezpieczanie dokumentacji wytworzonej przez struktury partii komunistycznej nadzorowały kolejno: Wydział Historii Partii (od 1957 r. Zakład Historii Partii – ZHP) przy KC PZPR, Archiwum KC PZPR i od 1971 r. Centralne Archiwum KC PZPR. Tworzyły one wraz z innymi archiwami komitetów wojewódzkich sieć archiwów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Sekcje naukowe ZHP początkowo gromadziły fotografie przeważnie w celach wystawowych³¹. W 1975 r., kiedy nastąpił podział administracyjny i likwidowane były komitety powiatowe, CA KC PZPR koordynowało zabezpieczenie akt pochodzących z tychże komitetów oraz organizowało nowe archiwa komitetów wojewódzkich. Nowo powstałe 32 komitety wojewódzkie partii musiały utworzyć własne archiwa z odpowiednim pomieszczeniem i kadrą. Archiwa KW powołane w 1976 r. zaczęły przejmować akta o wartości historycznej, napływające z komitetów wojewódzkich, miejskich, dzielnicowych, gminnych utworzonych w 1973 r. i zakładowych oraz podstawowych organizacji partyjnych, które wytworzone zostały po 1 VI 1975 r. Akta każdego z komitetów tworzyły osobne zespoły. Problem przekazywania akt do archiwów komitetów wojewódzkich Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, a także jej kwalifikacji normalizowała Instrukcja Sekretariatu KC PZPR z lipca 1982 r. w sprawie dokumentacji partyjnej w komitetach i organizacji PZPR. Akta kategorii A przekazywano do właściwego archiwum po trzech latach. Odbывало się to na podstawie spisu zdawczo-odbiorczego. Zaś kwalifikacja akt dokonywała się na podstawie strukturalno-rzeczowego wykazu akt.

Zasób fotograficzny, który tworzył się pod wpływem bieżących potrzeb propagandowych, często wykraczał poza granice potrzeb ruchu robotniczego. Uwzględnić należy przepisy pochodzące z *Archiwa Komitetów Wojewódzkich PZPR. Zbiór przepisów*³², które dokładniej określają gromadzone materiały ikonograficzne przez archiwa KW PZPR. Mianowicie gromadziły one fotografie, albumy zdjęć, które dotyczyły polskiego ruchu robotniczego, rewolucyjnego, młodzieżowego, chłopskiego i zawodowego z lat 1864–1948, a także materiały,

³⁰ E. Bednarczyk, *Uwagi o opracowywaniu akt w archiwum KW PZPR w Lublinie w latach 1948–1990*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury – ludzie – dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin–Radzyń Podlaski 2012, s. 589–590.

³¹ L. Dubacki, *Zbiory fotografii w Centralnym Archiwum KC PZPR*, „Archiwa PZPR”, Biuletyn nr 2, 1981, s. 28.

³² *Archiwa Komitetów Wojewódzkich PZPR. Zbiór przepisów*, Warszawa 1969.

które dotyczyły najważniejszych wydarzeń, związanych z działalnością PZPR od 1948 r. Tak więc, były to fotografie osobowe (zdjęcia działaczy), dotyczące różnych wydarzeń (strajki, konferencje, zjazdy, zdjęcia okolicznościowe), zdjęcia obiektów, zakładów pracy i miejsc upamiętnienia. Uzupełnienie instrukcji z grudnia 1962 r. „Ogólne zasady gromadzenia i opracowywania zbiorów ikonograficznych z 5 XI 1966 r. dotyczące zasad gromadzenia i selekcji zbiorów ikonograficznych polskiego ruchu robotniczego okresu PZPR”, wymienia przykłady fotografii zbieranych przez archiwa. Są to zdjęcia szkół nazwanych imieniem działaczy partii komunistycznej oraz imieniem upamiętniającym wydarzenia rewolucyjne oraz z manifestacji 1-majowych. Kompletowano również zdjęcia osobowe członków egzekutywy KW PZPR i sekretarzy KP PZPR. Jak stanowił załącznik do instrukcji „Ogólne zasady gromadzenia i opracowywania zbioru ikonograficznego”³³ zdjęcia osobowe działaczy powinny być gromadzone z Referatu Historii Partii KW i z Referatu do spraw Działaczy oraz traktowane jako materiał wyselekcjonowany. Jeżeli chodzi o fotografie osobowe, gromadzone przez archiwa KW, przyjęto zasadę zbierania fotografii działaczy wyłącznie do sekretarzy komitetów powiatowych. Zespół Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej proponował, by gromadzono również fotografie z posiedzeń plenarnych, konferencji – PZPR, ZSL, SD, uroczystości związanych z przeszłością ruchu robotniczego lub działalnością wybitnych działaczy partyjnych, powstania oddziałów GL, AL, itp.³⁴ Jeśli chodzi o zdjęcia personelu proponowano gromadzenie zdjęć działaczy szczebla kierowniczego – Biura Politycznego, Sekretariatu Komitetu Centralnego, kierowników wydziałów KC, I sekretarzy KW PZPR, wybitnych działaczy społecznych i politycznych, przywódców związków zawodowych i organizacji młodzieżowych, ZBoWiD oraz indywidualne zdjęcia członków KC PZPR. Wśród zdjęć miały znaleźć się również materiały ilustrujące stosunki między partiami komunistycznymi i robotniczymi na świecie, np. wystąpienia centralnych działaczy partyjnych i innych władz partyjnych na arenie międzynarodowej. Planowe gromadzenie materiału ikonograficznego z aktualnych wydarzeń związanych z działalnością partii odbywało się na podstawie stałego kontaktu z fotoreporterem.

³³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), sygn. XXII – 429, *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza Komitet Centralny w Warszawie. Regulaminy, zasady gromadzenia materiałów ikonograficznych. Indeks zagadnień katalogu ikonograficznego 1959–1969*, s. 1–2.

³⁴ Ibidem.

Omawiając temat formowania się zbioru ikonograficznego w KW PZPR warto również podać przykłady fotografii gromadzonych w innych instytucjach. Spuścizna po Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu to ok. 170 tys. zdjęć. Powstała w dawnym archiwum GK jako kolekcja pomocnicza, która służyć miała realizacji działalności ustawowej komisji (dochodzeniowo-śledczej i badawczej dotyczącej zbrodni hitlerowskich)³⁵. Miało to wpływ na sposób jej powstania, dobór pozyskiwanych zdjęć, oraz metodykę opracowywania. Zdjęcia te znajdują się wśród archiwaliów luźnych w wydzielonym zbiorze fotograficznym i w albumach, które są uzupełnieniem tego zbioru. Przed powstaniem IPN materiały fotograficzne gromadzono w Oddziale Dokumentacji Mechanicznej Archiwum Głównej Komisji. Zbiory fotograficzne zbierane były przez cały okres istnienia Głównej Komisji. W Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu przechowywane są również fotografie dotyczące historii Polski i narodu polskiego w latach 1939–1990, wytworzone przez służby aparatu represji PRL i związane z II wojną światową³⁶. Zbierane fotografie dotyczą zatem tego samego okresu w dziejach historii Polski, co zdjęcia gromadzone w komitetach wojewódzkich. Do Głównej Komisji fotografie przekazywane były również przez niemieckie instytucje śledcze³⁷. Zawierają one zdjęcia hitlerowskich zbrodniarzy wojennych. We wrześniu 1939 r. Niemcy stworzyli osobną kolekcję dokumentacji fotograficznej i filmowej w celach propagandowych, która ukazywała codzienne życie żołnierzy, infrastrukturę polskich miast, jeńców i ludność cywilną oraz krajozaby³⁸. Spora część fotografii rozproszona jest w aktach i stanowi ich integralną część. Fotografie znajdują się również w kartotekach.

W Archiwum Państwowym w Gdańsku znajduje się obecnie jeden z największych w Polsce, liczący około kilometra m.b., zespół archiwalny, obejmujący akta KW PZPR. Mimo procesu niszczenia tych akt w związku z wydarzeniami w styczniu 1989 r. pracownikom AP w Gdańsku udało się uratować znaczną jego część. Jest on jednak niekompletny, o czym świadczy „Inwentarz materiałów ikonograficznych i mikrofilmów” Władysława Kutnera, dotyczący wydarzeń z lat 1905–1972. Zachowane zdjęcia są w bardzo dobrym stanie oraz stanowią doskonałe źródło badawcze nad ustrojem społeczno-politycznym i gospodarczym Polski.

³⁵ K. Ślusarski, *Doświadczenia Instytutu Pamięci Narodowej*, s. 56.

³⁶ *Ibidem*, s. 55.

³⁷ T. Stempowski, K. Ślusarski *Zasób fotograficzny Instytutu Pamięci Narodowej i jego cechy specyficzne*, PA IPN, t. 2, 2009, s. 167.

³⁸ K. Ślusarski, *Doświadczenia Instytutu Pamięci Narodowej*, s. 57.

Il. 3. Grupowe zdjęcie delegatek spółdzielni srodukcyjnych podczas wizyty w KW PZPR w Lublinie z okazji Święta Kobiet, 1950 r.

Duża ilość zdjęć przedstawia działaczy partyjnych, państwowych i społecznych, weteranów rewolucji październikowej, wojny domowej w Rosji i wojny domowej w Hiszpanii, a także kombatantów Gwardii i Armii Ludowej. Zbiór, który ilustruje wojewódzkie konferencje partyjne i plena oraz V i X Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej jest najbogatszym zbiorem przejętym po AKW PZPR w Gdańsku. W zbiorze odnaleźć również można fotografie takich osobistości jak Charles de Gaulle i Fidel Castro oraz zdjęcia dokumentujące zniszczenia, jakie przyniosła wojna oraz te z odbudowy Gdańska. W gdańskim AKW zgromadzono także fotografie ze strajku robotników Wybrzeża w sierpniu 1980 r. Są to fotografie z dużą dozą emocji i znacznie odbiegające od socrealistycznego kanonu, przedstawiające zmęczonych i modlących się robotników. Ustrój gospodarczy to w głównej mierze obrazy z placów budowy, państwowych gospodarstw rolnych i zakładów przemysłowych. Fotografie gdańskiego KW PZPR „(...) pogłębiają obraz badanej rzeczywistości, pozwalają jej przybrać realne kształty, wydobywając to, co nie jest zawarte w słowie pisanym”³⁹.

³⁹ J. Bławat, *Dokumentacja fotograficzna gdańskiego KW PZPR w zbiorach Archiwum Państwowego w Gdańsku*, „Archeion”, t. 102, 2000, s. 145–148.

Duża ilość materiału fotograficznego trafiła do instytucji zagranicznych, posiadających archiwalia, które wywożone były przez polskie władze cywilne i wojskowe we wrześniu 1939 roku w celu ich ratowania przed zniszczeniem, jakie niosła II wojna światowa. Z problemem tym związane jest pojęcie „reewakuacji” („ekstradycji”), czyli ubiegania się o materiały archiwalne wywiezione w celu ich zabezpieczenia⁴⁰. Zgodnie z zasadą poszanowania historycznie narosłego zasobu materiały, które obecnie są częścią zasobów archiwalno-biblioteczno-muzealnych ukształtowanych za granicą, powinny tam pozostać. Wspomnieć należy tu o Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce, na zasób którego składają się kolekcje fotografii, dokumentów archiwalnych i obiektów muzealnych. Najcenniejszymi materiałami są te, które pochodzą z Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie, uratowane z płonącej Warszawy we wrześniu 1939 r. Kolekcja fotografii, obejmująca ponad 20 100 j.a. pochodzi z okresu od 1907 r. do czasów współczesnych. Część fotografii trafiła z Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego i Wydziału Ilustracji Prasowej Polskiej Agencji Fotograficznej oraz Polskiego Centrum Informacyjnego w Nowym Jorku. Instytut zgromadził zdjęcia przedstawiające Legiony na froncie I wojny światowej, Błękitną Armię gen. Józefa Hallera we Francji oraz fotografie Polskiej Organizacji Wojskowej, a także zdjęcia dotyczące działalności prezydenta Ignacego Mościckiego, życia politycznego w latach 1918–1939 oraz polską politykę zagraniczną⁴¹. Sporą część zasobu fotograficznego stanowią również zdjęcia, dotyczące samej postaci Józefa Piłsudskiego, jego rodziny, pobytów w różnych miejscach oraz z uroczystości pośmiertnych w kraju i za granicą.

Koncentrując się na archiwach Komitetów Wojewódzkich PZPR należy rozpatrzyć wskazówki metodyczne do opracowania fotografii w tychże archiwach. Stanowią o tym przepisy *Archiwa KW PZPR. Zbiór przepisów* oraz z załącznika do instrukcji z 1962 r. *Ogólne zasady gromadzenia i opracowania zbiorów ikonograficznych*. Dla fotografii uzyskanych od ofiarodawców lub instytucji, przy ewidencjonowaniu i opracowaniu należało dla zdjęć osobowych uzyskać takie informacje jak: nazwiska, imiona oraz pseudonimy działaczy, datę urodzenia (ewentualnie śmierci), dane dotyczące działalności oraz datę wykonania zdjęcia. W przypadku zdjęć sytuacyjnych, grupowych lub obiektów – opis obiektu, datę, miejsce, krótki opis wydarzenia, nazwiska osób, które znajdują się na zdjęciu, ich przynależność partyjną i funkcje oraz okoliczności, w jakich zdjęcie wykonano.

⁴⁰ W. K. Roman, *Rozproszenie polskiej dokumentacji*, s. 312.

⁴¹ F. Kwiatek, *Kolekcja fotografii*, s. 10–14.

Poza tym należało uzyskać dane nie tylko na temat zdjęć, ale również ustalić, z jakiego źródła pochodzą, tj. imię, nazwisko, adres ofiarodawcy oraz informacje o tym, w jaki sposób zdjęcie otrzymano, czy zostało ofiarowane, wypożyczone, sprzedane. Zalecenia z grudnia 1968 r. wydane przez Archiwum Ikonograficzne Zakładu Historii Partii przy KC PZPR w Warszawie⁴² uzupełniają kwestie pozyskiwania informacji o dodatkowy punkt, jakim było sporządzenie notatki z wyżej wymienionymi informacjami. Należało również zaznaczyć, czy osoba bądź instytucja przekazujące materiały zezwalają na ich reprodukcję i publikowanie. Sporządzoną notatkę należało nanieść na kopertę, w której miała być przechowywana dana fotografia bez informacji i warunków przekazania. Do opisu dołączano informację o ilości zdjęć, jeśli było ich więcej niż jedno. Kopertę numerowano w prawym górnym rogu. Informacje zawarte na kopercie przenoszono do karty katalogowej.

Selekcji fotografii w archiwach komitetów wojewódzkich dokonywała 3-osobowa komisja, w skład której wchodził kierownik Referatu Historii Partii KW, kierownik i pracownik AKW⁴³. Zdjęcia dotyczące tych samych wydarzeń, bardzo podobne do siebie, poddawane były selekcji i przekazywane innym instytucjom oraz organizacjom np. szkołom, muzeom. Natomiast zdjęcia międzynarodowego ruchu robotniczego powinny znaleźć się w archiwum ikonograficznym ZHP przy KC PZPR. Kierowano się zasadą nieniszczenia zdjęć, ale wydzielenia ich do opracowania i przechowywania w archiwum oraz do przekazania innym instytucjom.

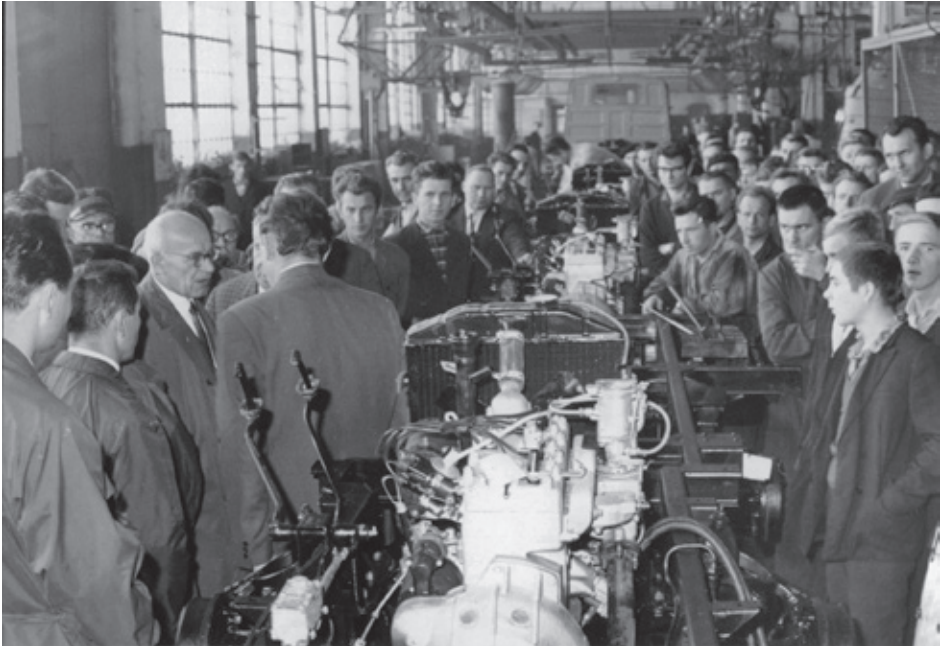
Pierwszeństwo przy opracowywaniu miały fotografie najstarsze (1864–1918) do zdjęć współczesnych. Jeśli fotografie stanowiły część zasobu aktowego, były odłączane od niego. Fakt odłączenia musiał być odnotowany na specjalnej powielanej karcie.

Materiały po opracowaniu były wpisywane do księgi inwentarzowej, oznaczone odpowiednim numerem inwentarza, sygnaturą i wkładane do kopert, z zapisanymi na niej podstawowymi danymi. Do opisu należało dołączyć informację o liczbie zdjęć zawartych w kopercie, jeśli było ich kilka i dotyczyły one tego samego wydarzenia bądź działacza. Kopertom nadawano numery rosnące od 1 w prawym górnym rogu. Koperty przechowywane powinny być w układzie porządkowym: 1, 2, 3, itd.⁴⁴ Wszystkie dane, które znajdują się na koper-

⁴² *Zasady gromadzenia*, s. 2–3.

⁴³ *Ogólne zasady*, s. 2.

⁴⁴ KW PZPR, sygn. 4290; *Ogólne zasady. Zbiór przepisów w sprawie archiwaliów KW PZPR*.

Il. 4. I sekretarz KC PZPR Władysław Gomułka z wizytą w FSC w Lublinie, 1964 r.

cie powinny zawierać karty inwentarzowe, które układane były alfabetycznie, w przypadku zdjęć osobowych oraz zagadnieniami z uwzględnieniem chronologii w przypadku pozostałych zdjęć. O przechowywanych materiałach informowały karty inwentarza i wglądówek, które umożliwiały wyszukiwanie fotografii bez jakiegokolwiek manipulacji oryginałem. Negatywy przechowywane były osobno z tą samą sygnaturą co pozytyw. Tak samo stanowił załącznik z 1966 r. do instrukcji z 1962 r. *Ogólne zasady gromadzenia opracowywania zbiorów ikonograficznych*. Opracowane fotografie w kopertach należało umieścić w pudełkach (np. po 500 kopert) i umieścić na nich informację: 1–500, 500–1000, itp. Archiwa komitetów wojewódzkich w zależności od liczby posiadanych fotografii powinny prowadzić księgę nabytków oraz księgę inwentarzową lub jedną, która łączyłaby zapisy obu ksiąg – należało wpisać nabyte już zbiory, a potem prowadzić ją na bieżąco. Jak mówi załącznik do instrukcji z grudnia 1962 r. zdjęcia oryginalne powinny być fotografowane w celu zabezpieczenia ich przed zniszczeniem. Zbiory z lat 1864–1918 powinny zostać sfotografowane w 1967 r., a w latach następnych zbiory z lat 1918–1939. Zalecenia z grudnia 1968 r. nakazują stopniowe fotografowanie oryginałów na błonach 6 x 9 w celu zabezpieczenia ich przed po-

stępującym zniszczeniem. Negatywy nakazano przechowywać w kopertach zaopatrzonych w numer i ułożonych według zasady porządkowej. Trzymane były oddzielnie, nie z fotografiami. Numer negatywu nanoszono na odwrotną stronę zdjęcia oryginału. Posiadanie negatywów znacznie ułatwiało udostępnianie.

Albumy fotograficzne, które nie były publikacjami, opracowywane były na takiej samej zasadzie, jak cały zasób ikonograficzny, jednak opracowywano je w drugiej kolejności, biorąc pod uwagę fakt, że częściowo zabezpieczają i systematyzują już fotografie. Traktowane były jako jedna pozycja, wpisywano je do książki inwentarzowej i nadawano jeden numer. Każdej fotografii nadawano ten sam numer łamiąc go przez kolejną liczbę fotografii, np. album o numerze 254, 254/1, 254/2, 254/3 itd. Archiwa KW PZPR i ZHP nie stosowały żadnych ograniczeń, jeśli chodzi o udostępnianie zbiorów fotograficznych.

Zakład Historii Partii miał jednak pierwszeństwo w publikowaniu i popularyzowaniu swoich zbiorów.

Polska Zjednoczona Partia Robotnicza zakończyła swoją działalność 29 I 1990 r. na ostatnim, XI zjeździe. Decyzją Rady Ministrów z dnia 19 III 1990 r. materiały archiwalne b. PZPR stały się własnością państwa i zaczęły być przejmowane przez archiwa państwowe. Na początku lat 90. XX w. Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych wydał zalecenia, mające na celu ujednoczyć rozwiązanie problemów związanych z przejętymi materiałami. 29 IV 1992 r. wydane zostało Pismo okólne nr 1 w sprawie postępowania z dokumentacją przejętą z b. archiwów komitetów wojewódzkich Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KW PZPR).

Zgodnie z analizą wykazu akt Komitetu Wojewódzkiego zbiory fotograficzne gromadzone były w registraturach, a także w bieżących archiwach KW PZPR i wchodziły w skład zespołów. Jak wynika z Pisma okólnego nr 1, w przypadku braku zespołów macierzystych materiały traktuje się odrębnie lub scala się je z zespołami macierzystymi przechowywanymi w archiwum. Zgodnie z zasadą proveniencji, materiały archiwalne jednej jednostki organizacyjnej danej partii lub organizacji młodzieżowej traktuje się jako jeden niepodzielny zespół archiwalny. Zbiory fotograficzne w całości lub w części uporządkowane, zinwentaryzowane i skatalogowane według Wytycznych w sprawie działalności archiwów KW PZPR wydanych przez CA KC PZPR w 1968 r. pozostawia się w tym stanie, umieszczając jedynie na kopercie tytuł zdjęcia. Jeśli w kopercie znajduje się kilka zdjęć, które dotyczą tego samego wydarzenia bądź osoby, wpisuje się na niej liczbę zdjęć oraz w rubryce „Uwagi” na karcie inwentarzowej. Dla fotografii nieopracowanych w całości lub prawie w całości sporządza się karty katalogowe do katalogu rzeczowego całego zasobu fotograficznego archiwum. Nato-

miast dla zdjęć nieuporządkowanych i niezewidencjonowanych sporządza się tymczasowy spis sumaryczny, zaznaczając na kopercie liczbę zdjęć oraz numer porządkowy spisu. Należy zwrócić uwagę, że opracowywanie materiałów archiwalnych rozpoczęte powinno być od zespołu archiwalnego partii politycznej lub organizacji młodzieżowej szczebla wojewódzkiego, a ukończone na jednostkach podstawowych w kolejności chronologicznej, zaczynając, np. od PPR i PPS. W stanie nienaruszonym pozostawia się fotografie całkowicie opracowane jeszcze w archiwach KW. Porządkowanie i ewidencja fotografii odbywa się według Wytycznych w sprawie działalności archiwów KW PZPR z 1968 r. W przypadku, gdy duża ich część została opracowana w ten sposób w bieżącym archiwum KW PZPR porządkowanie i ewidencjonowanie powinno odbyć się według Zarządzenia nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dn. 30 czerwca 1969 r.

Przechodząc do zagadnienia związanego z oceną wartości fotografii, należy wymienić Pismo okólne nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 24 października 1994 r. w sprawie oceny dokumentacji przejętej z b. archiwów komitetów wojewódzkich PZPR. Przy wartościowaniu materiału fotograficznego, które później związane jest z brakowaniem, stosuje się w obrębie zespołów archiwalnych kryteria: czasu, miejsca, powtarzalności dokumentacji, treści, formalne, stanu zachowania i częstotliwości wykorzystania. Ostrożnie należy brakować dokumentację partyjną z okresów historycznych, związaną np. z kryzysami gospodarczymi, zasadniczymi przemianami ustrojowymi (1989 r.). Przy dokonywaniu kwerendy należy mieć na uwadze czas poprzedzający wydarzenia, czas, w którym przebiegały oraz czas bezpośrednio po ich zakończeniu, mający wpływ na dalsze dzieje. Kryterium miejsca odnosi się do materiałów archiwalnych, które powstały w miejscu wydarzenia. Fotografie zaliczane są do materiałów archiwalnych, jeśli są istotne dla życia publicznego i funkcjonowania aktorów. Przy typowaniu materiałów fotograficznych, które później będą przydatne dla badaczy (oryginały, jak i kopie), pod uwagę bierze się również kryterium formalne, opierające się na analizie cech zewnętrznych. Przy wartościowaniu dokumentacji fotograficznej ważne jest uwzględnienie wartości obrazowej. Jeżeli zdjęcie znajduje się w wielu egzemplarzach zachowuje się dwa najlepsze, gdzie drugie będzie służyło do udostępniania. Fotografie i albumy, które związane są z problematyką społeczną, polityczną, naukową, kulturalną, oświatową i gospodarczą w województwie, a także działalnością wewnątrzpartyjną zalicza się do materiałów archiwalnych aparatu KW PZPR, pozostawiając negatywy oraz po jednym egzemplarzu odbitek pozytywowych lub dwóch odbitek, gdy brak jest negatywu.

Materiały fotograficzne przejęte przez Archiwum Państwowe w Łodzi 21 III 1990 r. pochodzą z zespołów akt Komitetu Łódzkiego PZPR i KW PZPR. Wstępne porządkowanie fotografii odbyło się jeszcze w KŁ. Fotografie podzielone zostały na podserie, zdjęcia działaczy ułożono alfabetycznie oraz chronologicznie tematami w obrębie podserii wydarzenia, a także częściowo opisano koperty. Fotografie wchodzące w skład zespołu KŁ PZPR zaczęto opracowywać w 2003 r. Przy wstępnym rozpoznaniu zawartości stanu uporządkowania i stopnia opracowania określono przynależność zespołową fotografii luźnych i albumów. Proweniencja została ustalona na podstawie pieczęci firmowych, dedykacji, opisów i tytułów lub na podstawie treści. Materiały o obcej proveniencji zostały wydzielone do zespołu KW PZPR w Łodzi. Brakowania nie przeprowadzono ze względu na brak negatywów oraz różną jakość wykonania. Niezidentyfikowane odbitki pozytywowe ze względu na dużą wartość poznawczą zdecydowano pozostawić. Fotografie przełożono przekładkami z papieru bezkwasowego i umieszczono w nowych kopertach zabezpieczających, zawierających nazwę archiwum, nazwę zespołu, nazwę serii i podserii, ilość odbitek i dubletów, sygnaturę dawną, tytuł, miejsce i datację j.a. oraz sygnaturę. Analizując Zarządzenie nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 czerwca 1969 r. w sprawie opracowywania zasobu archiwalnego, z którym zapoznali się gdańscy archiwiści przed przystąpieniem do opracowywania, zauważyć można, że karty zabezpieczające zastąpiono przekładkami, a informacje, które powinny zostać na nich umieszczone, zawarto na kopertach. W obrębie serii utworzono dwie podserie: „Działacze” i „Wydarzenia”. Albumy zostały potraktowane jako oddzielne jednostki archiwalne i włączone do podserii „Wydarzenia”. Podobnie postąpiono z wydarzeniami. Na sygnaturę składają się dwa elementy: liczba określająca kolejność jednostki w obrębie zespołu łamana przez liczbę fotografii wchodzących w skład jednostki inwentarzowej (np. 1235/1–8).

Przechodząc do zespołu Komitetu Wojewódzkiego PZPR, trzeba zaznaczyć, że fotografie zostały stąd przejęte w stanie rozsypu. Pozytywy znajdowały się w teczkach i kopertach, gdzie tylko niektóre zawierały roboczy spis (tytuł i data). Materiały te nie posiadały ewidencji. W 1996 r. sporządzono roboczy spis teczek i kopert. Spis zawierał 105 pozycji, czyli 3750 pozytywów. Podobnie jak w przypadku Komitetu Łódzkiego wydzielono materiały i włączono je do zespołu KŁ. Przy weryfikacji częściowo opisanych fotografii pomocnicza okazała się gazeta codzienna „Głos Robotniczy”. Brakowania nie przeprowadzono z tego samego względu, co w przypadku KŁ PZPR. Odbitki, których nie udało się zweryfikować, umieszczono na końcu danej podserii/tematu. Koperty również zostały

opisane w sposób analogiczny, tak samo postąpiono z sygnaturą. Zostały utworzone trzy podserie, przy zastosowaniu metody opracowywania schematyczno-rzeczowej: „Działacze”, „Miejscowości” i „Obiekty”, „Wydarzenia”. „Działacze” podzielono na podgrupy, a tych, których nie zdołano rozpoznać, umieszczono w jednej kopercie. Niektóre tematy, będące jednostkami inwentarzowymi, zostały zinwentaryzowane na kartach inwentarzowych. Następnie fotografie wpisano do bazy danych FOTO-IZA. Pomocą archiwalną został inwentarz książkowy. Fotografie, które znajdowały się w aktach osobowych zdecydowano pozostawić w jednostkach macierzystych. W przypadku KŁ największym problemem była ilość materiałów i krótki czas opracowania, zaś w przypadku KW PZPR problemem okazało się stworzenie logicznego i przejrzystego układu w obrębie zasobu. Najbardziej czasochłonną częścią opracowywania była identyfikacja zdjęć nieopisanych, czyli określenie treści i datacji wydarzeń⁴⁵.

Archiwum Państwowe w Lublinie przejęło fotografie z AKW PZPR w 1990 r. w stanie nieuporządkowanym. W takim też stanie znajdują się do dzisiaj⁴⁶. Nabytek, który widnieje w księdze nabytków pod numerem 2695, posiada obecnie trzy spisy. Spis pierwszy pod nazwą Zbiór fotografii to egzemplarz skarbowy, informujący o rodzajach materiałów fotograficznych. Przejęte fotografie to nie tylko odbitki pozytywowe i negatywy, ale również przeźrocza na szkle oraz negatywy szklane. Spis drugi został sporządzony jeszcze przez pracowników KW PZPR w Lublinie. Zawiera on 694 pozycje, na opis których składają się: sygnatura, tytuł jednostki archiwalnej, rodzaj materiału aktowego, ilość j.a. oraz lata. W ostatniej rubryce często zamiast daty wpisany jest stan zachowania fotografii. Pracownicy lubelskiego Archiwum Państwowego, przesygnowali ten spis, tworząc tym samym nowy spis roboczy, który uwzględnia tylko 372 jednostki. Zmiana polegała na dodaniu pozycji nr 5, 37, 169, 214, przez co zmieniła się sygnatura. Jak wynika z informacji podanej w spisie, pełne przesygnowanie miało miejsce dopiero w maju 2011 r. Wykaz trzeci zamieszczony jest na stronie www.szukajwarchiwach.pl. Niestety, zawiera tylko 372 pozycje, co jest niewygodne dla osób korzystających z portalu. W celu odnalezienia i wypożyczenia dalszych pozycji, należy skorzystać ze spisu nr 2, który dostępny jest na miejscu, w archiwum. Kolejnym utrudnieniem przy wypożyczaniu materiałów fotogra-

⁴⁵ Ł. Jaworski, K. Kolasa, *Dokumentacja audiowizualna (fotografie, filmy, nagrania) oraz druki efemeryczne w zespołach akt PZPR przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi. Problemy opracowywania*, „Archiwista Polski”, nr 2, 2006, s. 9–19.

⁴⁶ Stan z czerwca 2016 r.

ficznych, jest to, że udostępniane są z dwóch spisów – pierwszego i trzeciego. Zamawiając rewers w pracowni z wykazu roboczego, należy liczyć się z tym, że dostaniemy fotografie z pierwszego, który znacznie się od niego różni. Jest to bardzo mylące dla badacza lub historyka, dlatego na rewersie najlepiej zaznaczyć, z którego spisu chcemy otrzymać zdjęcia.

Jednostkę inwentarzową w APL stanowi temat, na który składa się jedna lub kilka fotografii. Zdjęcia ułożone zostały tematycznie w kopertach jeszcze przez pracowników KW PZPR. Na opis składa się: tytuł, ilość zdjęć, stan zachowania, sygnatura, informacja o numerze spisu, tematyka zdjęć (miejsce upamiętnione, zdjęcia grupowe, osobowe, sytuacyjne) oraz nazwa zespołu. Koperty były numerowane rosnąco w prawym górnym rogu, zaczynając od 1, zgodnie z *Zaleceniami* z grudnia 1968 r. wydanymi przez Archiwum Ikonograficzne Zakładu Historii Partii przy KC PZPR. Tytuły na kopercie dokładnie odzwierciedlały jej zawartość. Jednostka inwentarzowa stanowi temat, na który składa się jedna lub kilka fotografii. W 2003 r. została przeprowadzona lustracja na podstawie spisu roboczego oraz inwentarza kartkowego do części zbioru. Ogółem zbiór zawiera 16 463 jednostki archiwalne fizyczne.

Stan fizyczny materiałów należy ocenić jako dobry. Niewątpliwie mogą być doskonałym źródłem dla badaczy i historyków. Ramy chronologiczne zbioru to okres od 1905 r. do 1979 r. Mimo, że zadaniem komitetów wojewódzkich PZPR było gromadzenie materiałów fotograficznych związanych z działalnością danego województwa, to często kompetencje te wykraczały poza jego granice. Zatem w zbiorze odleźć możemy fotografie z pierwszej defilady w Warszawie z roku 1945, fragment odbudowy miasta Gdańska po zniszczeniach, jakie przyniosła II wojna światowa, a także ze Zlotu Zjednoczeniowego Młodzieży Polskiej we Wrocławiu. Największą grupę stanowią fotografie osobowe i grupowe. Zdjęcia osobowe w głównej mierze przedstawiają członków partii politycznych PPR, PPS i PZPR oraz partyzantów Gwardii Ludowej i Armii Ludowej. Zdjęcia osobowe to także fotografie ważnych dla tego okresu działaczy komunistycznych, sekretarzy KW i KC PZPR w szczególności Bolesława Bieruta, Władysława Gomułki i Józefa Stalina.

Największą grupę fotografii sprzed II wojny światowej stanowiły zdjęcia osobowe członków ruchu oporu AL i GL oraz partyzantów. Natomiast z czasów Polski Ludowej najwięcej zdjęć pochodzi z uroczystości z udziałem władz państwowych, wojewódzkich i powiatowych. Najczęściej pojawiającą się osobą na tych wydarzeniach był Władysław Kozdra, I sekretarz KW PZPR. Sporą grupę

tworzą też fotografie ukazujące stosunki polsko-radzieckie, działalność gospodarzów oraz członków Komunistycznej Partii Polski.

Najmniej fotografii przedstawia organizacje chłopskie, strajki i wydarzenia sportowe. W zbiorze nie ma żadnych zdjęć związanych z działaniami zbrojnymi podczas I wojny światowej.

Dużo miejsca poświęcono tradycji ruchu robotniczego, jakimi były obchody 1 Maja, obchody 15-lecia powstania PRL w Chełmie, uroczyste sesje WK FJN i WRN w 20. rocznicę powstania konspiracyjnej Lubelskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej (1964 r.) oraz zjazdu PZPR. Nie pominięto nawet tradycji rolniczych, w których uczestniczyły władze państwowe, np. zdjęcia z uroczystości wręczenia sztandaru koło SL w Marysinie, z dożynek krajowych w Lublinie w 1950 r. oraz dożynek powiatowych, odbywających się w różnych miejscowościach województwa lubelskiego.

Stosunki polityczne wewnątrz państwa mają odbicie w zdjęciach ze zjazdów, na których przemawia Gomułka albo sekretarz KW PZPR w Lublinie Władysław Kozdra, wojewódzkiej konferencji partyjnej z 1966 r., oraz wizyta prezydenta Krajowej Rady Narodowej B. Bieruta w Lublinie. W zbiorze znajdują się również fotografie z wizyt delegacji zagranicznych, np. radzieckiej na Majdanku i Starym Mieście w Lublinie. Liczną grupę zdjęć stanowią te, które dokumentują działalność polskich formacji zbrojnych oraz oddziałów armii Wojska Polskiego, np. nad Morzem Bałtyckim oraz walczących na Wale Pomorskim. Obok organizacji o charakterze militarnym w zbiorze skromnie pokazana została również działalność konspiracyjna, przedstawiająca członków konspiracyjnej Wojewódzkiej Rady Narodowej Lubelskiej, oraz posiedzenie konspiracyjnej Terenowej Rady Narodowej.

W zbiorze znajduje się również kolekcja fotografii, dotyczących współuczestnictwa Polaków w organizacjach międzynarodowych, np. Bieruta i Stalina podczas uroczystości podpisania układu o przyjaźni 21 IV 1945 r., zawartego między Komunistycznym Rządem Tymczasowym RP a rządem ZSRR w Moskwie i delegację propagandy województwa lubelskiego w Brześciu w 1965 r.

Ustrój gospodarczy ukazują fotografie z uroczystości otwarcia nowego budynku Polskiego Radia oraz szpitala w Lublinie, technikum w Chełmie, wizytę Gomułki w Fabryce Samochodów Ciężarowych, pierwszą orkę traktorem w Spółdzielni Produkcyjnej Zagroda w powiecie krasnostawskim, a także zdjęcie orki na Dolnym Śląsku z 1946 r.

W zdjęciach pamiątkowych znajdują się fotografie, które mogą stanowić uniikatowy materiał dla badacza, np. obrazujące czytanie pierwszej polskiej gazety

zaraz po wyzwoleniu, Stalinca (traktor) radzieckiego oraz młodzież przy odgruzowywaniu Warszawy. Unikatowymi fotografiami są niewątpliwie zdjęcia ciała Tadeusza Gryty, leżącego w trumnie oraz Zygmunta Szymańskiego, a także ukazujące przeniesienie ekshumowanych zwłok I sekretarza Komitetu Obwodowego PPR Michała Wójtowicza. W zbiorze możemy natrafić również na fotografię zabójcy cara Aleksandra II. Niewątpliwie interesującymi fotografiami dla archiwisty okazać się mogą te, które przedstawiają wizytę delegacji historyków archiwistów z NRD w KW PZPR w Lublinie, odbywającą się w ramach wymiany doświadczeń między archiwami KC Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec i KC Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w 1967 r. oraz fotografie z archiwum PPS referatu propagandy w Krasnymstawie.

Działalność partyjną w województwie lubelskim ilustrują zdjęcia z narady międzypartyjnej PZPR, SL i PSL w Tomaszowie Lubelskim w sprawie zwiększenia produkcji zwierzęcej na potrzeby rynku, tzw. akcji „H”, X konferencji wojewódzkiej PZPR w 1964 r. oraz fotografie ze spotkań przedwyborczych z kandydatami na posłów w Lubartowie w 1965 r.

Wśród zgromadzonych zdjęć znajdują się również takie, które datowane są na 1905 r. Tu unikatową fotografią jest z pewnością sylwetka 13-letniego Bolesława Bieruta, biorącego udział w manifestacji nad grobem ks. Ściegiennego w Lublinie oraz walkę robotników na barykadach w Łodzi.

Sporą grupę tworzą zdjęcia z pogrzebów komendantów, partyzantów i działaczy partyjnych. Wśród pojedynczych znajdują się fotografie parlamentu Rzeszy w Berlinie – Reichstagu, przedstawiające *Zwycięstwo – „Reichstag wzięty”*⁴⁷ oraz *Radziecki Sztandar nad zdobytym Reichstagem*⁴⁸.

Cennym materiałem dla historyka zajmującego się historią Lublina będą fotografie oddające przed- i powojenny wygląd infrastruktury miasta: ulic, budynków i placów. Widać to na zdjęciach z różnych uroczystości, odbywających się w Lublinie, delegacji odwiedzających Stare Miasto. Wspomnieć należy również o tych, które obrazują odsłonięcie pomnika Marii Curie-Skłodowskiej w 1964 r. na 20-lecie UMCS, składanie wieńców na placu Litewskim oraz domy, w których mieszkał i pracował Bolesław Bierut. Są też takie, na których widnieją gmachy wydziałów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i całej dzielnicy uniwersyteckiej.

⁴⁷ Ibidem, sygn. 127.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 237.

Ze szczegółowej analizy spisu nr 2. Zbioru fotografii wynika, że zdjęcia dotyczące życia kulturalnego i naukowego zaczęto zbierać dopiero po II wojnie światowej. Powyższą tematykę udokumentowano na zdjęciach z otwarcia wystaw dotyczących rocznicy powstania PPR, wystawy poświęconej Marii Curie-Skłodowskiej, uroczystości związanych z rozpoczęciem Roku Kulturalnego w Zamościu, akademii 1-majowej w Teatrze Osterwy (1970 r.) oraz spotkania delegacji z Brześcia w KW PZPR w Lublinie z aktywem kultury i oświaty, któremu przewodniczył sekretarz KW PZPR E. Machocki. Życie kulturalne zaczęło dominować dopiero od 1967 r. Z końcem lat 60. przybywało coraz więcej pozytywów z otwarcia nowych szkół, lub uroczystości związanych z nadawaniem placówkom imion działaczy komunistycznych. Kilka szkół w Lublinie oraz Techniczna Szkoła Wojsk Lotniczych w Zamościu otrzymało imię Michała Wójtowicza, komunisty i dowódcy Gwardii Ludowej Obwodu Lubelskiego. Upamiętnione zostało otwarcie zakładu doświadczalnego Polskiej Akademii Nauk w Łęcznej, jak również pokazy gimnastyczne młodzieży i defilada z okazji otwarcia III Ogólnopolskich Igrzysk Młodzieży Szkolnej w Lublinie. Wśród tego materiału znajdują się fotografie z występów artystycznych w muszli koncertowej na 650 rocznicę Lublina. Często rangi tym przedsięwzięciom dodawała obecność działaczy państwowych.

Fotografie osobowe w większości przypadków są małych rozmiarów. Pozostałe zdjęcia są bardzo zróżnicowane i niestandardowe (najczęściej ok. 17,5 x 11 cm). Dotyczy to szczególnie reprodukcji, gdzie zdjęcia potrafią różnić się od siebie kilkoma milimetrami, mimo że na pierwszy rzut oka wyglądają identycznie. Największe fotografie miały rozmiar 24 x 18,2 cm. Opisy zamieszczone na ich odwrocie są bardzo zróżnicowane pod względem informacji. Na niektórych zamieszczano tylko krótkie hasła dotyczące osoby, która jest na zdjęciu, a na innych opisy są bardzo rozbudowane i stanowią wartościowe informacje dla badaczy. Część fotografii pochodzi z Wydziału Historii Partii KC PZPR, są to zdjęcia oryginalne, a ich reprodukcja była zabroniona poprzez umieszczenie odpowiedniej pieczętki z informacją na odwrocie fotografii.

Są też fotografie, na których umieszczono pieczętki zakładu fotograficznego, z którego pochodzą, np. R.S.W. „Prasa” Centralna Agencja Fotograficzna, Warszawa ul. Foksal 16. W takim przypadku reprodukcja również była zabroniona. Przeglądając zbiór nie natrafiono na żadną kolorową fotografię, większa część zbioru to zdjęcia na papierze błyszczącym.

Analizując karty udostępnień, zamieszczone w kopertach razem z fotografiami, można zauważyć niskie zainteresowanie zbiorem. Większość z nich nie

była jeszcze udostępniana. Zdarzało się jednak, że fotografie wypożyczano np. do celów wystawowych, jak na przykład zdjęcia przedstawiające delegację historyczno-archiwalną z NRD w KW PZPR w Lublinie w 1967 r.⁴⁹

Wraz z rozwojem technicznym i upowszechnieniem się fotografii, zaczęto uwieczniać wszystkie aspekty życia. Wpływ na to miało również zakończenie II wojny światowej i uspokojenie się sytuacji politycznej. Zadaniem postawionym przed komitetami wojewódzkimi PZPR było gromadzenie materiałów archiwalnych związanych z działalnością partii i danego województwa. Często jednak zdarzało się, że kompetencje wykraczały poza jego granice. W zbiorze KW PZPR w Lublinie większość fotografii ograniczała się do województwa lubelskiego lub do obszarów działania lubelskich władz partyjnych. Najczęściej fotografie przedstawiają zstana rzeczywistość, dzięki czemu stanowią cenne źródło do badań. Zdarza się jednak, że fotografie tworzą swoją własną rzeczywistość – są odtwórcze. I tak jest w przypadku Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, która starała się ukazywać z jak najlepszej strony, przez co fotografie z okresu jej działalności są subiektywnym ujęciem rzeczywistości. Inaczej jest z fotografiami, które były przekazywane do archiwum przez partyzantów, np. zdjęcia osobowe lub przedstawiające działania zbrojne podczas II wojny światowej. Szersze spectrum zbioru ujawniło się przy powstaniu Polskiej Partii Robotniczej. W przypadku pierwszym fotografie nabierają charakteru dokumentalnego, dostarczając nam niepodważalnych dowodów zaistnienia danego faktu.

Prawdą jest, że żaden tekst pisany nie potrafi oddać istoty zjawiska tak, jak materiały ikonograficzne. Jednak mimo coraz powszechniejszego zainteresowania fotografiami, zaskakujący jest fakt, że zdjęcia ze zbioru Archiwum KW PZPR w Lublinie nie były prawie wcale udostępniane. Może to oznaczać, że zainteresowanie fotografiami nie jest tak powszechne, jak się wydaje. Być może jest to kwestia tego, że w zbiorze najwięcej jest fotografii osobowych ludzi dawno już nieżyjących, zapomnianych i nieznanych, bądź niepełnych informacji o zawartości zespołów (zbiorów) oraz ogólnikowy opis materiałów fotograficznych. Należy również postawić pytanie, czy gdyby fotografie te zostały w niedalekiej przyszłości zdigitalizowane, to ich popularność wzrosłaby bardziej? Zapewne tak, gdyż korzystanie z materiałów w domu przez Internet wydaje się wygodniejsze.

⁴⁹ Ibidem, sygn. 438.

Summary

Photographs collection from Provincial Committee of the Polish United Workers' Party Archive in Lublin – characteristics and cognitive values.

The purpose of this article was to characterize, on various levels, and to show cognitive values of photographs from former Provincial Committee of the Polish United Workers' Party Archive in Lublin, including creation context of this collection. These photographs are the subject of my analysis, as well as to some degree – along with unpublished regulations for party archives from The Archive of Modern Records in Warsaw and The State Archive in Lublin – basic source of this paper. First part of this article pertains to the general theoretical issues related to photograph, problems with its elaboration and methodical questions. Second part concentrates mainly on a methodology of dealing with photographs from PC PUWP archives, activities of these archives, ways of gathering iconographic materials and issues of photographs description during the existence of PC PUWP Archives. Last part of this work serves as a type of guidebook introduction for a PC PUWP photographs collection stored in The State Archive in Lublin, as well as characteristics of mentioned collection.

KEYWORDS: elaboration method, photograph, archive, PC PUWP in Lublin, Workers' Party.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Zarządzenie nr 17 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 czerwca 1969 r. w sprawie archiwalnego opracowania zasobu fotografii.
- Dekret z dnia 21 marca 1951 r. o archiwach państwowych.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 kwietnia 1952 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1957 r. w sprawie państwowego zasobu archiwalnego.

- Zarządzenie nr 18 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 1 sierpnia 1974 r. dotyczące zasad opracowania przewodnika po zespole (zbiorze) archiwalnym.
- Ustawa z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
- Wskazówki metodyczne do opracowania archiwaliów podworskich wprowadzone pismem okólnym Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych nr 1 z dn. 14 czerwca 1983 r.
- Pismo okólne nr 1 NDAP z 29 kwietnia 1992 r. w sprawie postępowania z dokumentacją przejętą z bieżących archiwów komitetów wojewódzkich PZPR.
- Decyzja nr 8 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 24 kwietnia 2006 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowania fotografii w archiwach państwowych.
- Zarządzenie nr 34 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 9 września 2019 r. w sprawie zasad porządkowania i inwentaryzacji dokumentacji fotograficznej w archiwach państwowych.

Literatura

- Archiwa Komitetów Wojewódzkich PZPR. *Zbiór przepisów*, Warszawa 1969.
- Bednarczyk E., *Uwagi o opracowywaniu akt w archiwum KW PZPR w Lublinie w latach 1948–1990*, [w:] *Partia komunistyczna w Polsce. Struktury–ludzie–dokumentacja*, red. D. Magier, Lublin-Radzyń Podlaski 2012, s. 589–599.
- Bławat J., *Dokumentacja fotograficzna gdańskiego KW PZPR w zbiorach Archiwum Państwowego w Gdańsku*, „Archeion”, t. 102, 2000, s. 145–148.
- Dubacki L., *Zbiory fotografii w Centralnym Archiwum KC PZPR*, „Archiwa PZPR”, Biuletyn nr 2, 1981, s. 25–38.
- Jabłońska M., *Co stanowi fotograficzną jednostkę inwentarzową? Przyczynek do analizy wielkości zasobu fotograficznego w polskich archiwach państwowych*, „Archiwista Polski”, nr 1, 2005, s. 3–23.
- Jabłońska M., *Dokumentacja specjalna w archiwach. Opis tradycyjny i komputerowy*, Toruń 2011.
- Jabłońska M., *Obraz fotograficzny a obraz filmowy – problem opisu archiwalnego*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 5, 2012, s. 63–73.
- Jaworski Ł., Kolasa K., *Dokumentacja audiowizualna (fotografie, filmy, nagrania) oraz druki efemeryczne w zespołach akt PZPR przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi. Problemy opracowania*, „Archiwista Polski”, nr 2, 2006, s. 9–32.

- Karczowa H., *Rozwój form kancelaryjnych i współczesne rodzaje dokumentów archiwalnych. Dokumentacja wizualna i audialna (filmy, fotografie, nagrania)*, Toruń 1979.
- Kubiczek B., *Prace Międzynarodowego Zespołu Badawczego nad realizacją tematu: Opracowanie naukowych zasad oceny archiwalnej dokumentacji audiowizualnej (fotografii, nagrań i filmów)*, „Archeion”, t. 77, 1984, s. 257–261.
- Kwiatek F., *Kolekcja fotografii Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce*, „Archiwista Polski”, nr 2, 2009, s. 7–25.
- Olender E., Ratajewska B., *Wartościowanie dokumentacji audiowizualnej*, „Scripta Comeniana Lesnensia”, nr 6, 2008.
- Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974.
- Roman W. K., *Rozproszenie polskiej dokumentacji audiowizualnej a zasady archiwalne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 6, 2013, s. 305–315.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A., *Archiwistyka*, Warszawa 1989.
- Ryszewski B., *Archiwa i archiwalia prywatne w Polsce – stan badań i postulaty badawcze*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, z. 236, 1991, s. 21–40.
- Sikorska J., *Cykl publicystyczny. Zbiory fotograficzne w Polsce*, „Archeion”, t. 75, 1983, s. 350–352.
- Stempowski T., Ślusarski K. W., *Zasób fotograficzny Instytutu Pamięci Narodowej i jego cechy specyficzne*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 2, 2009, s. 159–194.
- Stempowski T., Ślusarski K. W., *Wydzielony zbiór fotografii w byłej Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 6, 2013, s. 171–203.
- Ślusarski W., *Doświadczenia Instytutu Pamięci Narodowej w tworzeniu cyfrowych zbiorów fotograficznych i ich wykorzystywaniu na przykładzie kampanii wrześniowej 1939 roku*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 6, 2013, s. 55–75.
- Werens A., *Zbiory fotograficzne w archiwach polskich*, „Teki Archiwalne”, Seria Nowa, t. 7, 2003, s. 241–256.
- Zieliński M., Drąg-Korga I., *Zbiory multimedialne Instytutu Józefa Piłsudskiego w Ameryce i ich digitalizacja*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej”, t. 6, 2013, s. 317–326.